

УДК 343.135

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.51>

УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА У СПРОСТУВАННІ ПІДОЗРИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Стоянов Костянтин Степанович,
аспірант кафедри кримінального процесу
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Стаття присвячена проблемним питанням, що стосуються процесуальної діяльності захисника зі спростування підозри а також формуванню на цій основі пропозицій щодо вдосконалення правової регламентації та підвищення ефективності такої діяльності. Охарактеризовано особливості діяльності адвоката у досудовому розслідуванні щодо спростування підозри та визначено поняття спростування підозри. Розглянуто його змістове наповнення, а також роль захисника у здійсненні спростування підозри.

Проаналізовано зміст поняття спростування підозри як однієї з форм реалізації функції захисту в кримінальному провадженні, яка полягає у здійсненні захисником передбачених законом процесуальних заходів, спрямованих на повне або часткове заперечення висунутої стороною обвинувачення та формалізованого у повідомленні про підозру припущення про вчинення кримінального правопорушення певною особою шляхом наведення доводів аргументів необґрунтованості такого припущення.

Визначено, що поряд із формуванням підозри та обвинуваченням у процесі досудового розслідування реалізується процесуальна активність захисника із їх спростування. Проаналізовано сутність діяльності захисника у спростуванні підозри та констатовано, що захисник при здійсненні спростування підозри використовує, комплекс будь-яких дій, не заборонених законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, які є необхідними для належного забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного.

Досліджено питання предмету доказування для сторони захисту у спростуванні підозри, який визначається обсягом наявних фактичних даних у сторони обвинувачення щодо обґрунтованості повідомлення про підозру та спрямований на встановлення обставини, які виключають кримінальну відповідальність; обставини, які вказують на відсутність події кримінального правопорушення; обставини, які вказують на відсутність у діянні складу кримінального правопорушення; обставини, які вказують на наявність розумних сумнівів доведеності вини підозрюваного (обвинуваченого).

Ключові слова: підозрюваний, обвинувачений, захисник, підозра, спростування підозри, функція захисту, кримінальне провадження, досудове розслідування.

**ADVOCATE'S PROCEDURAL ACTIVITY OF REFUTING SUSPICION
AT THE STAGE OF PRE-TRIAL INVESTIGATION**

Stoianov Kostiantyn Stepanovych,
Postgraduate Student at the Department
of Criminal Procedure
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The article is devoted to problematic issues related to the procedural activity of the defense attorney to refute the suspicion, as well as to the formation of proposals on this basis for improving the legal regulations and increasing the effectiveness of such activity. The features of the lawyer's activity in the pre-trial investigation, in relation to refutation of suspicion, are characterized and the concept of refutation of suspicion is defined. Its content is considered, as well as the role of the defense attorney in refuting the suspicion.

The content of the concept of refutation of suspicion is analyzed as one of the forms of implementation of the defense function in criminal proceedings, which consists in the implementation by the defense attorney of procedural measures provided for by law, aimed at the complete or partial denial of the charge brought by the party and formalized in the notification of suspicion of the assumption of the commission of a criminal offense by a certain person by pointing arguments for the groundlessness of such an assumption.

It was determined that along with the formation of suspicions and accusations, in the process of pre-trial investigation, the procedural activity of the defense attorney to refute them is implemented. The essence of the defender's activity in refuting the suspicion was analyzed and it was established that the defender uses a complex of any actions not prohibited by the law, the rules of lawyer's ethics and the contract on the provision of legal aid, which are necessary for the proper protection of rights, freedoms and legitimate interests of the suspect.

The issue of the subject of proof for the defense in refuting the suspicion, which is determined by the amount of factual data available to the prosecution regarding the validity of the notification of suspicion and is aimed at establishing circumstances that exclude criminal liability, has been investigated; circumstances indicating the absence of a criminal offense; circumstances that indicate the absence of a criminal offense in the act; circumstances that indicate the existence of reasonable doubts about the proven guilt of the suspect (accused).

Key words: defender; suspicion; denial of suspicion; protection function; criminal proceedings; pre-trial investigation.

Постановка проблеми. Реформування кримінального процесуального законодавства України, перш за все в умовах євроінтеграції, спрямоване на розширення змагальності у кримінальному судочинстві. Вказана конституційна засада не обмежується її дією на судових стадіях кримінального провадження, а поширюється і на стадію досудового розслідування. Головною умовою реалізації змагальності у кримінальному провадженні є забезпечення процесуальної рівності сторін, що полягає у наділенні як сторони обвинувачення, так і сторони захисту рівними процесуальними правами, проте з умовою дотримання балансу процесуальних повноважень та можливостей сторін кримінального провадження. Як слушно з цього приводу зазначає О. В. Малахова, вказаний баланс, визначений рівністю сторін у кримінальному провадженні, досягається перш за все, за допомогою інституту сприяння захисту, призначенням якого є компенсація менших процесуальних можливостей сторони захисту щодо обстоювання своєї правової позиції [1, с. 5].

Реалізація забезпечення конституційного права на захист зумовлюється закріпленням у чинному законодавстві норм, присвячених змісту конституційних гарантій захисту прав і свобод людини. У цьому контексті забезпечення права на захист підозрюваного у кримінальному провадженні – це одна з найважливіших державних гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина, закріплених Конституцією України та міжнародними актами [2, с. 350].

У межах кримінального провадження забезпечення права на захист реалізується саме за допомогою кримінально-процесуальної функції захисту, яку слушно зараховують до однієї з основних функцій кримінального процесу [3, с. 92]. Наукові дослідження визначають функцію захисту як діяльність, яка спрямована на заперечення обвинувачення, на доказування невинуватості або меншої винуватості [4, с. 196], або як процесуальну діяльність, яка спрямована на виявлення обставин, що виправдовують обвинуваченого, виключають або пом'якшують його відповідальність, а також на охорону особистих та майнових прав [5, с. 205]. На думку Л. Б. Ісмаїлової під захистом у кримінальному процесі розуміється сукупність процесуальних дій та відносин їх учасників, які спрямовані на повне або часткове спростування висунутої підозри у вчиненні злочину чи пред'явленого обвинувачення, забезпечення справедливості і послідовності в підході до прийняття відповідних рішень, гарантій прав і юридично охоронюваних інтересів цієї особи у справі [6, с. 14].

Реалізація діяльності захисника із спростування підозри вимагає від сторони захисту вибору такої лінії поведінки щодо відстоювання відповідної позиції, яка б забезпечила ефективність такої діяльності. Водночас обов'язковою умовою ефективності цієї діяльності є її належна правова регламентація, наявність у захисника відповідних можливостей і повноважень. Проте, як свідчить практика застосування процедури повідомлення про підозру, сторона захисту стикається з ускладненими умовами для ефективного здійснення захисниками процесуальної діяльності зі спростування підозри, що засвідчує актуальність дослідження цієї процедури.

Стан дослідження. Питання у реалізації функції захисту в кримінальному провадженні і, зокрема, участі захисника у спростуванні підозри, досліджувались у роботах Ю. П. Аленіна, А. М. Бірюкова, Т. В. Варфоломеевої, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, Я. П. Зейкана, О. В. Капліної, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, О. Р. Михайленка, В. Т. Нора, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького, В. М. Тертишника, Л. Д. Удалової, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, О. Г. Яновської. Водночас в юридичній науці залишаються проблемні питання щодо процесуальної діяльності захисника зі спростування підозри як окремої форми реалізації функції захисту.

Метою статті є дослідження проблемних питань, пов'язаних із процесуальною діяльністю захисника зі спростування підозри у кримінальному провадженні з урахуванням судової практики.

Виклад основного матеріалу. На думку Гринюк В.О. набуття статусу підозрюваного в кримінальному процесі має одне з найголовніших значень, з нього фактично й розпочинається одна з активніших фаз захисту. Юридичні та фактичні підстави для повідомлення особі про підозру передбачені ч. 1 ст. 276 КПК. З моменту набуття особою статусу підозрюваного забезпечується участь захисника, тобто починає реалізовуватись функція захисту, яка не може існувати без функції обвинувачення і яка спрямована на спростування підозри [6, с. 36].

Повідомлення особи про підозру – це одне з важливих процесуальних рішень, яке приймає прокурор або дізнавач, слідчий за погодженням із прокурором в кримінальному провадженні. У цьому процесуальному рішенні на підставі доказів, зібраних під

час досудового розслідування, особа набуває статусу підозрюваного. Як зазначається в літературі, підозра – це думка про чию-небудь причетність до чогось негативного, сумнів у чий-небудь порядності, чесності, відданості тощо. Підозрювати (підозрівати) – допускати причетність кого-небудь до чогось негативного, сумніватися у порядності, чесності, відданості тощо [7, с. 960]. На думку О. В. Капліної, підозра – це обґрунтоване припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке формалізоване у повідомленні про підозру, має бути перевірено для спростування або підтвердження [8]. Підозра – це обґрунтоване процесуальне рішення прокурора, дізнавача, слідчого (за погодженням з прокурором), яке ґрунтується на достатніх доказах та у якому формується припущення про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення з повідомленням про це такій особі та з роз'ясненням її прав і обов'язків. При цьому слід враховувати, що забезпечення права на захист у разі повідомлення особі про підозру охоплює наступні складові: 1) належне забезпечення права підозрюваного мати захисника або відмовитися від нього у формі, встановленій кримінальним процесуальним законом; 2) можливість залучення захисника до проведення окремої процесуальної дії, зокрема до повідомлення особі про підозру; обов'язкову участь захисника в кримінальному провадженні у випадках, визначених КПК України, незалежно від волі підозрюваного; добросовісність виконання захисником своїх професійних обов'язків; створення стороною обвинувачення умов для реалізації підозрюваним права на самозахист поряд із професійним захистом зі сторони адвоката; недопущення обмеження права на захист [9, с. 14].

Процесуальна діяльність захисника зі спростування підозри (обвинувачення) на стадії досудового розслідування передбачає активне пізнання різноманітних фактів й обставин, що стосуються подій минулого, крім того захисник здійснює діяльність, спрямовану на дослідження й тих подій, які відбуваються безпосередньо під час здійснення кримінального провадження. Захисник в ході такої діяльності має дослідити позицію обвинувачення, та виробити позицію захисту, шляхом аналізу змісту своєї діяльності з огляду на придатність до використання для виправдання підзахисного [10, с. 149].

При здійсненні діяльності, спрямованої на спростування підозри, захисник, відповідно до ч. 4 ст. 46 КПК України, користується процесуальними правами підозрюваного, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику. До прав захисника на стадії досудового розслідування зокрема, належать: знати сутність підозри; вимагати перевірки обґрунтованості затримання особи; збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази; заявляти клопотання про проведення процесуальних дій; ознайомлюватись із матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 221 КПК України, та вимагати відкриття матеріалів згідно зі ст. 290 КПК України; одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення; – у порядку, передбаченому КПК України, оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді [11]. Крім того, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» надає захиснику додаткові процесуальні можливості щодо здійснення спростування підозри у своїй діяльності. Зокрема, відповідно до ст. 20 вказаного Закону адвокат, при реалізації функції захисту має право: звертатися з адвокатськими запитами до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб; захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб; ознайомлюватись на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом; складати заяви, скарги, клопотання, інші

правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку; збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати й вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою; одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань [12].

У діяльності щодо спростування підозри, суттєве значення для отримання інформації, мають закріплені у пп. 14, 15 ч. 3 ст. 42 КПК України права захисника на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення у порядку, передбаченому ст. 221 КПК України, доступ до відкритих матеріалів згідно зі ст. 290 КПК України. При цьому, під час отримання інформації, яка сприяє діяльності щодо спростування підозри, адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом. Зокрема, до них відносяться: 1) Доступ до документів, які містяться в матеріалах кримінального провадження, який надається шляхом подання клопотання уповноваженим суб'єктам. Це можуть бути документи про слідчі (розшукові) дії, протоколи допитів свідків, експертні висновки тощо. При цьому офіційний запит на отримання документів має бути необхідним; 2) показання свідків: адвокат має право самостійно виявляти та опитувати свідків, які можуть мати інформацію, сприятливу для лінії захисту. При цьому адвокат може відбирати письмові свідчення або попросити згоду на свідчення таких осіб під присягою в суді. Співбесіда зі свідками може бути корисною для отримання додаткових доказів або уточнення існуючих; 3) отримання експертних досліджень, які проводяться у разі наявності підстав для проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження. Якщо адвокат має підстави вважати, що експертні дослідження можуть підтвердити невинність або спростувати підозру клієнта, він має право звернутись до відповідних експертів. Однак слід врахувати, що відповідно до статті 244 КПК клопотання сторони захисту про проведення експертизи розглядається слідчим суддею. При цьому, сторона захисту має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи у разі, якщо: для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або для вирішення залученим стороною обвинувачення експертом поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок [11]. Необхідність у проведенні експертизи може виникнути, наприклад, якщо підозра виникла у злочині, пов'язаному зі шкідливими речовинами, в такому разі можна призначити незалежну експертизу з хімічних аналізів для підтвердження відсутності співставлення з використаними речовинами; 4) дослідження власних доказів, тобто адвокат також може провести власне дослідження та пошук інформації, яка може сприяти лінії захисту. Інтернет, бібліотеки, публічні бази даних та інші джерела можуть надати доступ до релевантної інформації, яка може бути корисною для спростування підозри. Важливо взаємодіяти з іншими фізичними і юридичними особами, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування під час цього процесу, оскільки вони зможуть надати інформацію щодо отримання інформації, необхідної для успішного спростування підозри.

У контексті спростування підозри на стадії досудового розслідування актуальності набуває питання щодо обсягу матеріалів, з якими має право знайомитись адвокат до завершення досудового розслідування. так, відповідно до ч. 1 ст. 221 КПК України, захиснику за його клопотанням надаються для ознайомлення всі матеріали досудового

розслідування, за винятком тих, що стосуються реалізації заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Питання про те, які саме матеріали в інтересах досудового розслідування не можуть бути надані захиснику для ознайомлення, повністю належить до сфери дискреційних повноважень слідчого або прокурора. Зважаючи на невідворотність певного домінування публічних начал у досудовому провадженні, такий підхід законодавця постає як логічний і обґрунтований. Однак варто визнати слушною рекомендацію, згідно із якою захисник повинен активно використовувати гарантоване йому право на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення, для чого подавати відповідне клопотання вже при вступі у справу [13, с. 25].

При цьому під час діяльності із спростування підозри необхідно враховувати всі обставини, зокрема і процесуального характеру, як то належний суб'єкт повідомлення про підозру. Оскільки трапляються випадки, письмове повідомлення про підозру вручається прокурором, слідчим які не мали на те повноважень, що тягне за собою недійсність такого процесуального рішення. Зокрема, слідчим суддею Кіровського районного суду міста Кіровограда в ухвалі від 15 серпня 2019 року в задоволенні клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу відмовлено, з огляду на ту обставину, що прокурор Кіровоградської місцевої прокуратури погодила письмове повідомлення про підозру депутату міської ради, хоча вона не є керівником регіональної прокуратури. Таким чином, повідомлення про підозру погодив неналежний прокурор через відсутність у нього відповідних повноважень, в свою чергу незаконне повідомлення про підозру не створює для особи негативних наслідків і не може обмежувати його конституційних гарантій. За таких умов письмове повідомлення про підозру є недопустимим доказом і не приймається до уваги як доказ у вирішенні поданого слідчим клопотання про застосування найсуворішого запобіжного заходу. Через допущені порушення виникли передумови для: 1) скасування повідомлення про підозру; 2) скасування постанови про зупинення досудового розслідування; 3) неможливості продовження строку досудового розслідування; 4) незаконного затримання суб'єкта міжнародних правовідносин; 5) незаконної екстрадиції [14].

Також необхідно приймати до уваги поведінку підозрюваного щодо отримання письмового повідомлення про підозру. Зокрема у разі, якщо захисник ставить під сумнів допустимість цього процесуального рішення. Так, Центрально-Міський районний суд міста Кривого Рогу Дніпропетровської області у рішенні від 30 серпня 2021 року не вбачає підстав ставити під сумнів зафіксовані слідчим обставини вручення повідомлення про підозру особисто підозрюваній щодо місця вчинення цієї процесуальної дії та кола її учасників, оскільки стороною захисту такі обставини не спростовані й, окрім голосливих і суперечливих тверджень про відсутність такої події взагалі, протилежного не доведено. Зокрема слідчим суддею встановлено, що слідчий прибув за місцем фактичного мешкання підозрюваної, з метою вручення останній особисто письмового повідомлення про підозру, однак вона, побачивши слідчого, двері до квартири зачинила, після чого слідчий одразу оголосив їй, що в даному кримінальному провадженні вона повідомляється про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК України. Ці обставини були зазначені слідчим безпосередньо в повідомленні про підозру та зафіксовані відповідним відеозаписом, який був переглянутий у судовому засіданні. За таких обставин складене слідчим письмове повідомлення про підозру з пам'яткою про процесуальні права підозрюваного надіслав поштою за адресами зареєстрованого та фактичного місць проживання підозрюваної, що підтверджується наданими слідчим описами вкладень до рекомендованих відправлень,

які через невдалу спробу вручення були повернуті за закінченням встановленого терміну зберігання. Проаналізувавши встановлені вище обставини, слідчий суддя відмовив захиснику в його клопотанні [15].

Крім того, захисник, відповідно до ст. 290 КПК України, має право отримати доступ до всіх матеріалів кримінального провадження після завершення досудового розслідування. Прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, у тому числі будь-які докази, які як такі або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню покарання. На цьому етапі захисник, маючи повний обсяг інформації про докази, які містяться у кримінальному провадженні, отримує можливість обирати напрям діяльності для спростування обвинувачення в судових засіданнях.

У науковій літературі зазначається, що ознайомлення із матеріалами кримінального провадження є одним із способів пізнання захисником всіх доказів сторони обвинувачення, оскільки пізнання містить не тільки відображення, а й елементи аксіологічної оцінки отриманої інформації з боку пізнаючого суб'єкта. Тому захисник під час ознайомлення із матеріалами кримінального провадження здійснює пізнання та аналіз, виявляє об'єкти для критики та спростування. Це передбачає особливу мету пізнання на цьому етапі захисної діяльності – вивчити позицію сторони обвинувачення, виявити її недоліки і прогалини, виробити шляхи повного або часткового спростування [16, с. 133]. За визначенням В. П. Шибіко, реалізація права (повноваження) на ознайомлення із матеріалами справи забезпечує його суб'єктові можливість мати необхідні знання про те, якою мірою ці матеріали дозволяють з'ясувати юридично значущі обставини справи, оцінити їх і визначити для себе подальшу лінію процесуальної поведінки [17, с. 30]. Відповідно, процесуальна діяльність захисника зі спростування підозри на стадії досудового розслідування характеризується активністю щодо пізнання фактичних обставин. Будучи зорієнтованим на спростування підозри, захисник у міру формування доказової бази під час його участі у досудовому розслідуванні має піддавати аналізу всі зібрані докази щодо їх належності і допустимості, змісту, способу отримання, процесуального оформлення. Такий аналіз надасть змогу виявляти ознаки, за якими доказ можна використати для виправдання підзахисного, або пом'якшення його відповідальності, або взагалі віднести до таких, які не можуть бути використані для прийняття процесуальних рішень.

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного дослідження можна дійти висновку, що процесуальна діяльність захисника зі спростування підозри на стадії досудового розслідування потребує активної та цілеспрямованої участі захисника в кримінальному процесуальному доказуванні з метою виявлення та фіксації фактичних даних виправдувального характеру, які можуть не врахувати органи досудового розслідування або навіть навмисно нехтувати. Зміст поняття спростування підозри як одна з форм реалізації функції захисту в кримінальному провадженні, полягає у здійсненні захисником передбачених законом процесуальних заходів, які спрямовані на повне або часткове заперечення висунутої стороною обвинувачення підозри, яка формалізована у повідомленні про підозру у вигляді припущення про вчинення кримінального правопорушення певною особою шляхом наведення доводів аргументів необґрунтованості такого припущення.

Список використаних джерел:

1. Малахова О. В. Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально- процесуальному доказуванні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2016. 213 с.

2. Литвин Н. Функція захисту за новим КПК України та її реалізація на стадії виконання вироку. *Вісник Львівського університету. Сер. юридична*. 2014. Вип. 59. С. 350–355.
3. Маслюк О. В. Спростування підозри (обвинувачення) як одна із форм реалізації функції захисту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Юридичні науки*. 2015. № 2. Т. 3. С. 90–94.
4. Трофименко В. М. Особливості участі захисника в доказуванні в кримінальному провадженні: деякі теоретико-прикладні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 33. Т. 2. С. 165–168.
5. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 288 с.
6. Ісмаїлова Л. Б. Процесуальні та етико-психологічні питання забезпечення рівності сторін в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 22 с.
7. Гринюк В. О. Спростування стороною захисту підозри (первинного обвинувачення) під час досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 30-37. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2015_Grunyk.pdf (дата звернення: 17.06.2023).
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
9. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 238–242.
10. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.
11. Андрусів В. Г. Участь адвоката-захисника в суді першої інстанції у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2010. 233 с.
12. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 17.06.2023).
13. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 17.06.2023).
14. Мартиновський Р. Вступ адвоката у справу: початкові дії. Київ: ВБО «Українська фундація правової допомоги»; Координаційний центр з надання правової допомоги, 2015. 56 с.
15. Ухвала Кіровоградського районного суду м. Кіровограда від 15 серп. 2019 р. у справі № 404/1770/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/83739743> (дата звернення: 17.06.2023).
16. Ухвала Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 30 серп. 2021 р. у справі № 216/5348/20. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/99468088/> (дата звернення: 17.06.2023).
17. Мирошниченко Т. М. Щодо питання реалізації нормативного змісту засади забезпечення обвинуваченому права на захист у ході збирання доказів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 32. Т. 3. С. 132–137.
18. Шибіко В. Ознайомлення з матеріалами кримінальної справи як важлива умова забезпечення доступу особи до правосуддя. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. юрид. науки*. 2012. № 91. С. 24–30.